

Nyhedsbrev

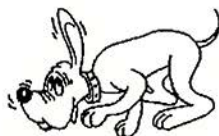
Nr. 2 November 1993

Siden sidst

Mange tak for den positive reaktion, vi har fået på det første nyhedsbrev, som vi udsendte i begyndelsen af maj. Flere har i breve og på ordsedler udtrykt deres påskønnelse af initiativet. Det opmuntrer os til at fortsætte med det næste nyhedsbrev. Vi sender det til ca. 300 aktive spORDhunde. Hertil kommer nogle nyttilkomne, der har henvendt sig til os efter at have læst artikler om Den Danske Ordbog i sprogbladet Mål & Mæle, i Berlingske Tidende eller i Weekendavisen.

Her på redaktionen går arbejdet videre efter flytningen i sommer. I slutningen af juli flyttede vi nemlig til andre lokaler, stadig på Københavns Universitet, der giver os husly, indtil vi i 1996 igen flytter, denne gang til Det Kongelige Biblioteks udbygning på Havnefronten. I et toetages byggeri nordøst for "Den sorte diamant", som den nye biblioteksbygning er blevet kaldt, forenes alle Det danske Sprog- og Litteraturselskabs aktiviteter.

I forårets løb er redaktionsstaben blevet udvidet, idet vi har ansat nogle flere redaktører og en sekretær. Redaktionens nuværende sammensætning ses bag på vedlagte folder, som én af de nye redaktører, Berit Heer Henriksen, har lavet. I folderen præsenteres Den Danske Ordbog, dens indhold og dens kilder. Én af kilderne er en kæmpemæssig elektronisk tekstsamling på 40 millioner

SPORDHUND

løbende ord. Ved hjælp af den kan man studere ordenes brug og betydning, i forbindelse med, at selve ordbogsartiklerne skrives. I næste nyhedsbrev vil vi fortælle mere om tekstsamlingen og hvad den kan bruges til. Vil man tage forskud på glæderne, kan man læse artiklen "Mens vi venter på DDO...", som en anden af redaktørerne, Henrik Andersson, har skrevet til sprogbladet Mål & Mæle, 16. årgang nr. 1. Nummeret udkom i foråret og findes sikkert på de fleste biblioteker. Man kan også tegne abonnement på bladet.

Den elektroniske tekstsamling er nu næsten færdig. Og i en længere periode har vi været i gang med at udforme redaktionsregler og skrive prøveartikler. Det arbejde intensiveres nu, og om kort tid sætter vi alle kræfter ind på at skrive de over 100.000 artikler, som Den Danske Ordbog skal rumme. I næste nyhedsbrev viser vi et par eksempler på, hvordan artiklerne vil komme til at se ud.

Enkelte har skrevet til os og spurgt, hvor længe man skal blive ved med at indsende ordsedler. Det er naturligvis op til den enkelte at afgøre det. Men som nævnt ovenfor begynder vi netop nu at skrive ordbogsartikler i større stil, og derfor vil tips om nye ord og udtryk, nye betydninger af etablerede ord, osv., være relevante og velkomne i meget lang tid fremover - ja, faktisk indtil det sidste punktum i den sidste artikel er sat

engang i 1998. Du kan jo afpasse din aktivitet efter din tid og din lyst til at pusle med det danske sprog. I artiklen nedenfor kan du læse om, hvad vi gør med de mange oplysninger, vi får på sedlerne.

Sammen med nyhedsbrevet og folderen finder du et spørgeskema om navne i Den Danske Ordbog. Vi er meget interesserede i, at rigtig mange udfylder og indsender spørgeskemaet til os. Skal der navne med i den nye ordbog? Det kan du være med til at bestemme.

Fortsat god arbejdslyst
Redaktionen af Den Danske Ordbog

Database SPORDHUND

Samlingen af ordsedler indsendt af omkring 300 aktive spORDhunde er nu vokset til ca. 6000 stk. Vi samler sedlerne i store ringbind og ordner dem alfabetisk efter indsenderens efternavn. Men sådan en kæmpesamling papir er besværlig at bladre rundt i i disse edb-tider. Derfor lægger vi ordsedlernes oplysninger ind i en elektronisk database, så vi hurtigt og let kan finde de oplysninger, vi har brug for, når vi skal skrive ordbogsartiklerne.

Oplysningerne på en seddel tages ind i to tabeller, der elektronisk er lænket sammen. I den øverste tabel på edb-skærmen indtastes indsenderens navn, adresse, alder og evt. andre persondata, som vedkommende har skrevet på sedlen. Vi får på den måde mulighed for at spørge tilbage om det ord, sedlen indeholder. Desuden kan det være nyttigt at kende fx indsenderens erhverv, bl.a. i

det tilfælde, hvor sedlen indeholder et nyt ord eller udtryk inden for indsenderens fagområde. De personlige oplysninger kan altså spille en rolle for vurderingen af de sproglige oplysninger på sedlen.

I den nederste tabel indtastes disse sproglige oplysninger. Først udfyldes et felt med ordet i den form, det vil få som opslagsord i ordbogen (hvis det optages). Det betyder bare, at hvis indsenderen har læst eller hørt formen *forfordelt* brugt i en særlig betydning (se artiklen om Pendulord), ja så skriver vi *forfordele* vb. i dette felt.

I næste felt skrives det citat, som står på sedlen, eller som er klistret eller hæftet på sedlen i form af et udklip, et bilag el. lign. Dernæst indtastes den kilde, hvorfra ordet er hentet, og den dato, som kilden stammer fra. Endelig er der kommentarfeltet. Her indtastes den kommentar om ordets betydning og brug, som indsenderen har skrevet på sedlen. Det kan ske, at vi selv tilføjer noget i dette felt, fx at sedlens oplysninger ligger to steder i databasen, i eksemplet *grå eminence* både under *grå* og *eminence* - så kan vi senere beslutte, hvor ordforbindelsen *grå eminence* skal omtales: under *grå* eller *eminence* (sikkert *eminence*, med henvisning fra *grå*).

Det er én af vores studerende, Søren Guldborg-Kjær, der udfører dette tasterarbejde for os, med Ebba Hjorth som konsulent. Og vi vil gerne pointere, at *alle* ordsedler indtastes - intet går til spilde!

Herefter er det muligt at søge i databasen, først og fremmest efter et givet ord eller udtryk. Når redigeringen for alvor kommer i gang, må ordbogsredaktøren slå op i databasen for at se, om der er en "seddel" på det ord, han

eller hun netop skal til at skrive en artikel om. Til den tid bliver det måske også muligt ad elektronisk vej at kopiere et citat med kildeangivelse direkte over i ordbogsartiklen, hvis det lige er dét, artiklen mangler for at få den sidste prik over i'et. Vi har brugt database SPORD-HUND og den elektroniske tekstsamling til at finde eksempler til næste artikel om Pendulord.

Pendulord

Dick Hansen fortæller i et brev til os, at han har hørt ordet *bjørnetjeneste* brugt i betydningen 'en stor tjeneste'. Det er ikke den gængse betydning af ordet. Artiklen om *bjørnetjeneste* i Ordbog over det danske Sprog (ODS) begynder sådan:

Bjørne-tjeneste,

en. (fra midten af 19. aarh.; m. hentydning til La Fontaines fabel om bjørnen, der m. en sten vilde jage en flue bort fra sin sovende herres ansigt, men knuste hans pande; jf. u. Bjørn i samt.-forsvar) velment, men uheldigt udført tjeneste ell. hjælp, der bliver til mere skade end gavn.

Vi kan supplere ordbogens definition med et citat fra Den Danske Ordbogs elektroniske tekstsamling: "Pas på med kosmetik og sminke til at dække de grimme bumser. Bruger du det, gør du dig selv en bjørnetjeneste." (Telefonens Lægeleksikon). Men på Dansk Sprog-nævn kender man godt den afvigende brug af *bjørnetjeneste* = 'stor tjeneste'. At nogle kan bruge ordet sådan, er egentlig ikke svært at forstå: hvem kender eller kan huske La Fontaines fabel om bjørnen, og bjørnen er da et stort og som regel godmodigt dyr. På den måde skifter betydningen fortegn.

Det er som et pendul, der svinger fra det ene endepunkt af sin bane til det andet. Derfor har man kaldt den slags ord for pendulord. Der er nemlig flere af dem. I Nyhedsbrev nr. 1 nævnte vi ordet *forfordele*, der af nogle bruges i betydningen 'blive tildelt mere, end der tilkommer en', ex. "han fik det hele, så han blev sandelig rigtig forfordelt". Eksemplet er indsendt af en spORD-hund, og to andre har sendt os sedler på *forfordele*. Én af dem, Sigrid Kjær, skriver som kommentar: "Ordet opfattes forskelligt af unge og gamle. For de gamle får den forfordelte for lidt, mens mange unge opfatter det at være forfordelt som et gode - som at få mere end andre". Sigrid Kjær har fat i en vigtig pointe, for det er ofte sådan, at den "gængse" betydning af et pendulord bruges af den lidt ældre generation og den "afvigende" betydning af den yngre generation.

Dette forhold er adjektivet *lapset* et godt eksempel på. I vores tekstsamling finder vi ordet anvendt i en "blå bog", hvor de vordende studenter på et gymnasium skriver kærligt drilagtige karakteristikker af hinanden. Her står der et sted: "Hr. ... dyrker det *lapsede* image med huller i både cowboybukser og (især) i gummiskoene ...". Medmindre *lapset* er brugt ironisk her, betyder det 'laset, uordentlig, lurvet' - i modsætning til ordbøgernes definition: '(overdrevent) elegant og moderne klædt'. Også i dette tilfælde ved vi, at eksemplet med den "unge" betydning ikke står alene; sådan bruger mange unge ordet. Og ligesom ved *bjørnetjeneste* kan vi tænke os til, hvad der kan være grunden til betydningsændringen, for det er nærliggende at forbinde *lapset* med *lap*, skønt de to ord har forskellig oprindelse.

I det hele taget forstår man tit, hvad der sætter pendulet i sving. Et eksempel - udover *bjørnetjeneste* og *lapset* - er verbet *imødegå*. Om betydningen af *imødegå* står der i ODS: "... m.h.t. forslag, paastand olgn.: gøre indvendinger imod; modsige (en); søge at gendrive". Astrid Birkbak har indsendt en ordseddel med citatet "Ja - vi vil prøve at *imødegå* det ønske" (interview i Danmarks Radio, Radioavisen), og af sammenhængen fremgik det, at interviewpersonen var positivt indstillet over for ønsket og gerne ville imødekomme det. Den nye, afvigende betydning af *imødegå* er altså 'imødekomme', hvad man godt kan forstå baggrunden for, for der ligger jo egentlig noget accepterende og - ja, imødekomme i det at gå i møde. Et pudsigt eksempel på *imødegå*'s dobbelte betydning finder vi i vores tekstsamling. I en forespørgselsdebat i Folketinget 10. marts 1992 siger Venstremanden Peter Hansen-Nord: "Elforbruget i Danmark er stigende, herom hersker der ikke tvivl. Der eksisterer to muligheder for at *imødegå* det stigende elforbrug. Dels kan der bygges nye, større kraftværker til erstatning for ældre og udtjente enheder, og dels kan der gennemføres tiltag, der vil formindske elforbruget". De nye kraftværker skal imødekomme forbrugernes ønske om mere el; "tiltagene" skal det modsatte!

Det er let nok at afvise de nye betydninger af pendulordene som ikke blot afvigende, men misforståede og beroende på ungdommelig overfladiskhed og kulturløshed. Hvis man gør det, kan det være tankevækkende at erfare, at man selv sidder med på pendulet i det nye endepunkt. Ifølge ODS betyder *lemfældig* "omhyggelig for ikke at anrette

(større) ødelæggelser, skade ...". Nu betyder det for de fleste, også for ældre sprogbrugere, nærmest det modsatte: 'skødesløs, sjusket'. Denne betydning var engang den forkerte, misforståede, ringeagtede (af den ældre generation). Nu er den forlængst accepteret som den eneste rigtige (?).

Vi er alle med i sprogets udvikling, og det er ofte børn og unge, der fører an. Når de bliver ældre, bliver det sproglige gods, der først var nyt og anderledes, sommetider almindeligt og accepteret. Sat på spidsen vil det sige, at det, der var forkert i går - eller for en generation siden - kan blive rigtigt i dag. Det kan man naturligvis beklage, trække på skulderen ad eller hilse med tilfredshed, alt efter hvem man er. I Den Danske Ordbog vil pendulordene optræde med begge deres betydninger forklaret, men sådan at der gøres rede for, hvem der bruger ordene hvordan, og hvilken betydning der er den mest udbredte. På den måde vil ordbogen vise sproget, som det er, samtidig med, at den vejleder brugeren. Men der skal altså virkelig være tale om, at begge betydninger har en vis udbredelse hver for sig. Derfor kan det være en opgave for Den Danske Ordbogs spORDhunde at opspore pendulord. Hvis jagten giver gevinst, kommer man i *kridthuset* hos os. Hvad betyder forresten det? Aase Sperling Grøfte skriver til os, at hun har hørt udtrykket *være i kridthuset* brugt, ofte af unge, i betydningen 'være upopulær'. Er der andre, der kender den betydning? Og kender du andre pendulord end dem, der er nævnt i denne lille artikel? Vi skal lige tilføje, at vi udmærket kender pendulordet *godt* (ex. *klokken er godt to*).